

ÖLDÜKTEN SONRA DA ŞİFA DAĞITAN BİR TIP ADAMI: ŞEYH YUSUF EL HEKİM

A Physician Practice Medicine After His Death: Şeyh Yusuf El Hekim

Rana Can¹, Lema Çapar Abacı², Selim Kadioğlu³

¹ Assistant, Çukurova University Institute of Health Science, Dept. of Medical History and Ethics
² Student of Master, Çukurova University Institute of Health Science, Dept. of Medical History and Ethics
³ Assist. Prof. Dr., Çukurova University Medical Faculty, Dept. of Medical History and Ethics

ÖZET

ABSTRACT

Kutsal sayılan yerleri ziyaret etme ve oralarda kimi ritüelleri yerine getirme majik-mistik zihniyetin şekillendirdiği evrensel ölçekte gelenekselleşmiş davranışlardır. Bu tip ziyaretlerde bulunma, Türkiye’de oldukça yaygın görülen toplumsal ve dinsel boyutlara sahip bir alışkanlıktır. Ziyaret edilen yerlerin hemen hemen hepsi, dinsel bir kimliği olan tarihi veya efsanevi kişilerin gerçek ya da temsili mezarlarıdır. Birçok kişi ziyaretinin karşılığı olarak gömülü kutsal kişiden iyilik göreceğine ve isteklerinin gerçekleşeceğine inanmaktadır. Mamefih bu inanın orijinal İslam inancı ile bağdaşırılığı tartışma konusudur.

Türkiye’nin güney kentlerinden Antakya’da bulunan Yusuf el Hekim’in türbesi ve çevresindeki yapılar önemli bir ziyaret mekânıdır. Mahir bir hekim ve bilge bir kişi olarak anılan Yusuf el Hekim’in yaşam öyküsü çerçevesinde tarihi ve mitolojik unsurlar girift olmuştur. Birçok kişi onun öldükten sonra bile hastalarını terk etmediğine inanmakta ve ondan yardım olarak hastalıklarından kurtulmak için türbesini ziyaret etmektedir. Farklı etnik ve dinsel kökenlere sahip ziyaretçiler türbede dua etmekte, mum dikmekte, tütsü yakmakta ve farklı ritüelleri gerçekleştirmekte, böylece sağlıklarına kavuşmayı ummaktadır.

Bu makalede Yusuf el Hekim türbesinin tedavi edici gücü, halk hekimliği çerçevesinde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Majik-mistik tıp; Halk hekimliği; Yusuf el Hekim,

To visit so called sacred places and to do ritualistic acts there is an old and universal tradition from the era of magical-mystical mentality. This kind of visits is common in Turkey as a socio-religious activity. Almost all of these visiting places are real or symbolic tombs of historical and/or legendary persons who have religious identity. Many people believe in the mystic power of the tomb which comes from the holly dead and expect its beneficence as a gratification of their visit. However availability of this belief according to orthodox Islam is arguable.

The tomb of Yusuf el Hekim and its dependencies is an important visiting place in Antakya-Southern Turkey. In the context of his life story historical and mythological narrations are nested within one another. He is described as a talented physician and a wise person. Many people think that he has not quit his patients after his death and they visit his tomb to get his help for their recovery. Visitors of the tomb, from different ethnic and religious origins, pray to god, light votive candles, incense and make other ritualistic acts there and finally make their wish, majority expect to be healthier.

In this article the belief for therapeutic power of Yusuf el Hekim’s tomb is examined in the context of folk medicine.

Keywords: Magic-mystic medicine; Folk medicine; Yusuf el Hekim,

Zengin bir kültür mirasına sahip olan Hatay’ın yaşayan folklorik zenginliğinin bir parçası da türbelerin kerametini inanma ve bununla bağlantılı olarak türbe ziyaretleri yapmadır¹⁻³. Bilindiği gibi türbeler içinde din veya devlet büyüklerinin mezarlarının yer aldığı geleneksel mimariyle inşa edilmiş yapılardır ve türbe ziyareti geleneksel kültürümüzün köklü bir motifidir⁴⁻⁸. Mekânı ona yönelik eylemlerle özdeşleştiren bir yaklaşımla türbeler kimi yörelerde “ziyaret” olarak adlandırılmaktadır. Bu yaklaşım Hatay’da da yaygın olarak benimsenmiştir⁹.

Türbeden söz etmenin çağrıştırdığı iki yakın kavram “yatır” ve “makam”dır. Yatır, türbe ya da sade mezar halinde, içinde doğaüstü güçlerden yardım almaya aracılık ettiği kabul olunan bir kişinin gömülü bulunduğu yerdir. Makam ise önemli bir kişinin, ömrünün belli bir döneminde yaşadığı ve etkinlik gösterdiği yerde bulunan, içinde gömülü olmadığı, temsili mezarıdır.

Hatay’da bulunan türbeler ve makamlar arasında en tanınmış olanları Antakya’daki Habib-i Neccar’ın kendi adını taşıyan camideki türbesi ile Hazreti Hamza Türbesi, Samandağ’daki Muhammed el Tavail Türbesi ile Hazreti Hızır Makamı, Kırıkhan’daki Beyazıt-ı Bestami Türbesi, Belen’deki Gazi Abdurrahman Paşa Türbesi ve nihayet bu çalışmanın konusu olan Harbiye’deki Yusuf el Hekim Türbesidir^{1,3,10}.

Dileklerin gerçekleşmesi, sorunların atlatılması, adakların yerine getirilmesi için ya da özel bir amaç gütmeksizin salt alışkanlık veya merak nedeniyle yapılan türbe ziyaretleri, dini açıdan anlamlı dönemlerde özellikle yoğunlaşmaktadır^{4,7,8,10,11}. Bu genel çerçevede Antakya'da da Kurban ve Şeker Bayramları'nın yanı sıra Muharrem ayı boyunca, Gadir Hum Bayramı'nda ve hatta "Yumurta Bayramı" adı altında Müslümanlar tarafından da kutlanan Paskalya Yortusu'nda ziyaretlere rağbet artmaktadır.

Antakya'nın ziyaret zenginliği çerçevesinde hem yöre halkının hem de görece uzak mesafeden gelenlerden ilgi gören Şeyh Yusuf el Hekim türbesi, gömülü kişinin bir tıp adamı olması itibarıyla dikkat çekicidir. Bunun nedeni ülkemiz ölçeğinde ziyaretçisi fazla olan, çok bilinen türbeler arasında, ömrünü başkalarına yarar sağlamaya adanmış hekimlerin gömülü bulduklarının fazla olmamasıdır. Sayılı örnekler arasında İstanbul'daki Merkez Efendi ve Şanlıurfa'daki Hekim Dede Türbeleri en bilinenlerdendir⁸.

Büyük ölçüde sözlü gelenek içinde günümüze ulaşan bilgilere göre, Şeyh Yusuf el Hekim XV. yüzyılda Suriye'nin Lazkiye kentinde doğmuş, babası ve kimi rivayetlere göre baba soyundan birkaç erkek akrabası ile birlikte Harbiye'ye gelmiş, yaşamının büyük bir bölümünü burada geçirmiştir^{1,9,10,12}. Yusuf el Hekim'in körlüğü, felci, kırıkları ve diğer hastalıkları iyileştiren çok başarılı bir tıp uygulayıcısı olduğu kabul edilmekte, mesleki formasyonunu kazanışıyla ilgili, kimi tıp tarihiyle bağlantılı kimi mistik-mitolojik karakterde çeşitli rivayetler bulunmaktadır¹⁰.

Tıp tarihiyle bağlantılı gibi görünen anlatımlar bağlamında Yusuf el Hekim'in Şeyh Muhammed Kebir ya da Muhammed Şerif adlı hazık bir hekimden ders alarak yetiştiği söylenmektedir^{1,10,12}. Bu çalışma çerçevesinde yapılan tıp tarihi literatürü taramasında anılan isimlere ulaşılamamıştır. Yusuf el Hekim'in eğitim aldığı kurum olarak işaret edilen yer ise Habib-i Neccar Medresesi'dir^{10,12}. Tıp tarihiyle bağlantılı olarak dile getirilen bir rivayet ise XVI. yüzyıl tıbbının önemli isimlerinden Davud el Antaki'nin Yusuf el Hekim'in öğrencisi olduğudur^{1,12}. Yusuf el Hekim, tıp adamı olmanın dışında dokumacılık alanında da öncü bir kişi olarak kabul edilmektedir⁹.

Yusuf el Hekim'in mistik-mitolojik kimliği bağlamında ön plana çıkan unsur onun "Allah'ın sevgili kulu" olmasıdır. Hekimliği, bu temel özelliğinin bir uzantısı olarak ilahi bir lütf şeklinde ortaya çıkmıştır. Yusuf el Hekim'in sıradan bir kul olmadığına bilinir hale gelişiyle ilgili öykü sözlü gelenek içinde halen yaşatılmaktadır:

"Şeyh Yusuf herkese şifa dağıtmakta fakat yoksul bir yaşam sürmekteydi. Hekimliğini bir çıkar için yapmıyordu. Şenköyü beylerinden biri, yoksul olduğunu bilmesine rağmen onun yanına adamlarını gönderdi ve ondan buğday istedi. Şeyh Yusuf, karısına 'kalk, beylere buğday ver', diye seslendi. Karısı buğday olmadığını bildiğinden kendisine tuhaf tuhaf bakınca, bir kez daha seslendi, 'kalk, Allah'tan bereket dile ve beylerin istediği buğdayı ver', dedi. Kadın besmele çeker çekmez ambardan buğday dökülmeye başladı ve Yusuf çuvallarını doldurarak adamları köylerine gönderdi"¹⁰.

Yusuf el Hekim'in Harbiye'de bulunan türbesi, yaklaşık 500 metrekarelik bir bahçe içinde yer alan 20 metrekarelik kubbeli bir yapıdır. Tek katlı ve tek bölmeden ibaret olup kapının sağında ve solunda yer alan iki küçük penceresi vardır (Resim 1). Zemini halılarla kaplı olan türbenin ortasında bir buçuk metre yüksekliğinde, iki metre boyunda ve bir metre eninde bir mermer sanduka yer almaktadır. Yeşil ipek bir örtüsü olan sandukanın üzerinde Türk bayrakları, Kur'an nüshaları ve ziyaretçilerin parça koparıp aldığı yeşil keten bulunmaktadır (Resim 2). Türbenin duvarlarında Kur'an'dan bölümler içeren levhalar ve Hz Ali'nin resimleri asılıdır. Ziyaretçilerin başışlarının toplandığı kasa bir köşede, aşağıda sözü edilen tedavi araçları olan taşlar ve zeytinyağı bir başka köşede durmaktadır.

Resim 1. Türbenin dışardan görünümü.

Yaşlı ağaçların gölgesindeki bahçede ise adak kurbanlarının kesildiği, pişirildiği ve dağıtıldığı bölümler, ziyaretçilerin kullandığı küçük bir mutfak, türbede geceleyenlerin kaldığı misafir odaları, çeşmeler ve oturma yerleri bulunmaktadır. Hemen her zaman kalabalık olan bahçeye dilenciler ve seyyar satıcılar sık sık uğramaktadır. Bahçenin hemen dışında Yusuf el Hekim'den feyz almış olduğu rivayet edilen kişilerin makamları yer almakta; bu kişilerden Şeyh Muhammed Libyedri, Şeyh Ali Bicemol Amud, Şeyh Hasen İlecrud için yapılmış küçük türbeler bulunmaktadır^{1,12}. Küçük bir otopark alanı ve hiç eksik olmayan ziyaretçi-satıcı-dilenci kalabalığı türbenin etrafındaki diğer unsurlardır.

Yusuf el Hekim en çok Arap-Alevi nüfus tarafından benimsenmiş olmakla birlikte, türbenin ziyaretçileri etnik ve dinsel açıdan geniş bir yelpazeye yayılmakta; Antakya’da ve havalisinde yaşayan Türk-Arap-Ermeni, Sünni-Alevi-Ortodoks-Katolik-Gregoryen yurttaşlar farklı medikal ve sosyal beklentilerle ya da salt saygı sunmak adına bu mekâna yönelmektedir^{10,13-19}.

Ziyaretçiler uygun kıyafete bürünme ve sandukaya arkasını dönmeme gibi hususlara özen göstererek girdikleri türbede dua etmekte, sandukanın etrafını tavaf etmekte, tavaf sırasında sandukayı ve giriş-çıkış sırasında türbenin kapısını öpmekte, dua ve tavaf sırasında zaman zaman “bohur yakmakta”, “mum dikmekte” ve sağlık sorunlarını gidermeye yönelik olarak taş ve zeytinyağı ile “tedavi” uygulamaları yapmaktadır^{10,13-19}.

Yörede “bohur” olarak adlandırılan ve sadece türbelerde değil evlerde de tütsü olarak kullanılan madde, günlük/günnük-bohur/buhur-sığla-amber gibi değişik adları olan ağacının (Liquidambar orientalis) kabuğu veya sakızıdır²⁰. Yusuf el Hekim ziyaretinde bohur yakılması, genel kullanıma açık metal kupalardan birinin alınıp içine bahçedeki mangaldan birkaç parça köz konulması, sonra kapıdaki satıcıdan alınan bohurun közler üzerine yerleştirilmesi, nihayet kupanın kapının önünde ya da içerde tütmeye bırakılması şeklinde olmaktadır^{10,13-19}. Bu uygulama sırasında sessizce dua okunmaktadır.

Havayı ağırlaştırdıkları gerekçesiyle türbenin içinden çok dışında yakılıp-dikilmesi tavsiye olunan mumlar, karakteristik olarak sarıdır. Tıpkı bohur gibi eskiden türbede bulundurulmuş ve isteyenlerin bedel ödemeksizin alıp kullandığı mumlar da artık kapının önünde satılır hale gelmiştir.

Türbenin içinde birkaç kap zeytinyağı ve ağırlığı ikişer kilo civarında birkaç taş bulunmakta, ziyaretçiler pamuğa emdirdikleri yağı veya taşları sorunlu vücut bölgelerine sürmektedir. Belli aralıklarla türbede geceleyip uyuma, türbeye adak adama, yemek adağının ya da bir dileğin gerçekleşmesi durumunda türbe bahçesinde yemek pişirip dağıtma, yemek dışı adaklar çerçevesinde türbeye armağanlar sunma, türbe içinde sandukanın üzerinde-yanında bulunan bezden parça kopartıp onu türbenin ya penceresine ya bahçesindeki ağaçlara bağlama ya da götürme de ziyaretçi etkinlikleri arasında yer almaktadır^{9,10,14}.

Yusuf el Hekim ziyaretinin ilginç bir özelliği, Asklepios kültünün karakteristik unsurları olan mabet uykusunun ve rüyada tedavinin yaşayan izlerini barındırmasıdır. Yusuf el Hekim’e şifa arayışıyla yönelenler, üç ya da yedi hafta boyunca Perşembe günleri türbeyi ziyaret etmekte ve “Cuma gecesi”ni türbe çevresindeki odalarda, orada yer bulamazlarsa türbe bahçesinde yatarak geçirmektedir^{10,13-19}. Özellikle uzak mesafelerden gelen kişilerin tercih ettiği farklı bir uygulama ise beş gün süreyle burada kalıp şifa bulmayı ummak şeklindedir. Rüyasında türbeyi görüp ziyarete gelenlerin ve böylelikle şifa bulanların olduğu dilden dile dolaşmaktadır. Ayrıca Yusuf el Hekim’in hastaların rüyasına girerek onları tedavi ettiğine, kimi zaman bu tedavinin cerrahi müdahale biçiminde olduğuna da inanılmaktadır^{10,13,14,19}.

Halen ziyaretin bulunduğu yer eskiden beri Yusuf el Hekim’in mezarı olarak bilinmekle birlikte bir türbe binasının ve müştemilatının inşa edilmesi görece yakın zamanda gerçekleşmiştir^{10,13}. 1930’larda rüyasında Yusuf el Hekim’i görüp onun talimatı doğrultusunda hareket eden bir kişinin gayretiyle çatısı kiremit kaplı tuğla bir bina yapılmış, onun yerini alan ve halen varlığını sürdüren kubbeli yapının inşası ise 1957 yılında tamamlanmıştır^{9,10,13}. Ek binalar ve diğer mimari unsurlar ise peyderpey ortaya çıkmıştır. Binaların hem inşası hem tefrişi hem de bakımı ve onarımı, büyük ölçüde, adak yerine getirme, türbeye armağan sunma ve hayırseverlik çerçevelerinde verilen aynı-maddi destekler ile mümkün olmaktadır. Belediyenin sağladığı olanaklar ve ziyaretçilerin türbedeki kasaya attığı “bozuk paralar” da mütevazı bütçeye katkı sağlamaktadır.

Sağlıkla ilgili veya toplumsal nitelikli sorunlara çözüm arayışıyla türbeleri-yatırları-makamları ziyaret etmek, majik-mistik zihniyetin biçimlendirdiği kutsal sayılan yerlere gitme ve oraya özgü bir takım eylemlerde bulunma biçimindeki evrensel davranışının ülkemizde sık rastlanan bir varyantıdır^{4-6,11}. Bu yöneliş hem düşünce hem de eylem boyutu bakımından insanlığın uzak geçmişinden yaşayan bir iz, insanın doğasının derinliklerinden bir yansıma olarak yorumlanabilir.

Ziyarete bulunma kadim bir geleneğe yaslanmakta ve kitlenin organize olmayan hareketiyle ortaya çıkmaktadır. Dini ve tıbbi unsurları bütünleştiren ziyaretler, bu alanların çağdaş dünyadaki geçerli standartlarına uymadıkları için otoritelerin olumsuz yaklaşımına maruz kalmaktadır⁸. Buna karşılık ziyaret olgusu, bir yandan ziyaretçilere

Resim 2. Türbenin içeriden görünümü.

medikososyal rahatlama sağlamak ve insani ilişkiler-etkileşmeler için ortam oluşturmakta; diğer yandan insanı ve toplumu üzerinde düşünme ve araştırma konusu edenlere geçmiş de kapsayan geniş bir bakış açısı ve yeni düşünce ufukları kazandırmaktadır.

Bu genel değerlendirmeleri Şeyh Yusuf el Hekim Türbesi özelinde yinelemek olanaklıdır. Türbe, dini yozlaştırma ve tıbbi devre dışı bırakma ithamlarına açık bulunmakta birlikte hem Hatay ve çevresindeki illerde yaşayanların kimi dinsel-toplumsal gereksinimlerini karşılayabildikleri bir merkez oluşturmakta hem de genel olarak halk bilimi özel olarak halk tıbbi çalışması yürütenler için bir gözlem yapma, veri toplama alanı niteliğini taşımaktadır.

KAYNAKLAR

1. Kalaycıoğlu M. Hatay Halk Bilimi. Hatay, 1998: 28-29.
2. Yenipınar U. Antiocheia, Orientis Apicem Pulcrum, Mitolojik Öyküler, Hatay. Etki Yayınları, İzmir, 2010.
3. Türbeler. Erişim: (http://www.hatay.gov.tr/default_B1.aspx?content=276). Erişim Tarihi: 20.08.2010.
4. Santur A. Türbe ve Yatırlar Etrafındaki İnanışların Atatürk Devrimleri ve Halk Hekimliği Çerçevesinde Değerlendirilmesi. I. Uluslararası Atatürk ve Türk Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri. TC Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001: 235-241.
5. Boratav PN. 100 Soruda Türk Folkloru. Gerçek Yayınevi, İstanbul, beşinci baskı 1999: 228-231.
6. Özcan H. Halkın Çoban Dede'den Beklentilerinin Psikolojik Nedenleri. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Adana, 2007. Erişim: (<http://sosyalbilimler.cu.edu.tr/tezler/1080.pdf>). Erişim Tarihi: 14.08.2010.
7. Artun E. Türk Halk Bilimi. Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2005: 255-259.
8. Köse A, Ayten A. Türbeler: Popüler Dindarlığın Durakları. Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.
9. Daphne'nin Gözyaşları: Harbiye. Erişim: (<http://www.giritturk.com/showthread.php?p=106263>). Erişim Tarihi: 20.08.2010.
10. Ahmet Karadağ, 1927 doğumlu, okumamış, çiftçi, Harbiye.
11. Santur A. Eren (Evliya) Mezarları Etrafında Oluşan Şifa ve Sağlık Talebine Yönelik İnanışların Etnolojik Değerlendirmesi. I. Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyaları Kongresi Bildirileri. Evrak Yayınları, Ankara, 1998: 427-441.
12. Şeyh Yusuf al Hakim. Erişim: (<http://www.antiocheFrance.com/tr/node/64>). Erişim Tarihi: 14.08.2010.
13. Ali Karadağ, 1952 doğumlu, ilkokul mezunu, eski muhtar, Harbiye.
14. Aysel Altaç, 1971 doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı, Harbiye.
15. Sabahat Aşkar, 1958 doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı, İskenderun.
16. Mahmut Turhan, 1936 doğumlu, okumamış, yerel din adamı, İskenderun.
17. Süleyman Satar, 1934 doğumlu, ilkokul mezunu, emekli işçi, İskenderun.
18. Hatice Gülbay, 1961 doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı, İskenderun.
19. Mecide Aslan, 1937 doğumlu, okur yazar, ev hanımı, Antakya.
20. Baytop T. Türkçe Bitki Adları Sözlüğü. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, ikinci baskı 1997.